

Sekulariseringsprocessens inflytande på framställningen av satanism i svenska dagstidningar och läroböcker

En historisk översikt mellan 1980–2020

Av: Jennifer Maraoge

Handledare: Per Faxneld

Södertörns högskola

Kandidatuppsats på avancerad nivå 15 hp

Religionsvetenskap IV | Vårterminen 2023

Ämneslärarutbildning med interkulturell profil med inriktning mot
gymnasieskolan

Abstract

The process of secularization has brought significant changes to the religious landscape in Sweden. The influence of the dominant Lutheran Church has diminished, paving the way for individual belief systems such as Satanism. Secularization has made the mediatization of religion possible, which in turn has anticipated changes in the public representation of religion. Media has played a crucial part in the public representation of Satanism in Sweden, mainly during the 1990s, which created the phenomenon Satanic panic. The Satanic panic spread through media outlets which reported crimes such as church and graveyard vandalisms and connected them to satanists. The panic was in some cases based on actual incidents; however, the cases were often merely rumors. This study examines how Satanism is portrayed in daily press and Religion education textbooks for Upper Secondary school in Sweden. Further, this study analyzes the change in the portrayal in these text types from 1980 to 2020 and investigates whether the secularization process in Sweden has contributed to the potential change. The reason for including textbooks in the study is to compare them to the daily press in order to discover potential differences in their portrayal of the religious movement, which provides a pedagogical aspect as well.

Keywords: Satanism, Satanism scare, Satanic panic, Swedish satanism, Secularization process, Mediatization, Lutheran Church, Protestantism, Christianity, Religion education textbooks, Daily press, Aftonbladet, Expressen, Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter

Table of Contents

<i>Abstract</i>	
1. Inledning	1
1.1 Syfte	2
1.2 Frågeställningar	2
2. Bakgrund	2
2.1 Satanismens grund	2
2.2 Satanismen i Sverige.....	3
2.3 Sekularisering	4
3. Forskningsöversikt	4
3.1 Satanism Scare	5
3.2 Religion i svensk media	6
4. Teoretiskt ramverk	7
5. Material och metod	10
5.1 Material	10
5.2 Urval	10
5.3 Metod	11
6 Analys	13
6.1 Kategorisering och beskrivning av nyhetsartiklar	16
6.1.1 1980-1999	16
6.1.2 2000-2020	19
6.2 Kvalitativ analys av nyhetsartiklar	22
6.3 Kvalitativ analys av läroböcker	28
6.4 Jämförelse av nyhetsartiklar och läroböcker	33
7. Resultat och slutsatser	33
Referenslista	36

1. Inledning

Satanismen är i modern tid en av de nya religiösa rörelserna som uppfattas vara kontroversiella, vilket är en bild som inte minst media har bidragit till. Medias intresse och nyfikenhet för satanismen går tillbaka till dess ursprung då Anton Szandor LaVey grundade Church of Satan år 1966 i San Francisco. LaVeys lära karaktäriseras av en strävan att bryta mot samhällets normer och värderingar, vilket på hans tid riktade sig mot det amerikanska samhället som enligt honom genomsyras av kristendomen och därmed begränsade människan. Ett vanligt antagande i och med rörelsens syn på kristendomen och valet av namn är att dess medlemmar dyrkar Satan som ett andeväsen. Snarare ser de dock Satan som en ren symbol för normbrytande och frihet.

Det var först under första halvan av 1990-talet som satanismen kom in i det svenska religiösa landskapet på riktigt, och det fanns då en spridd rädsla för satanistiska grupper runtom i landet. I samband med detta fenomen kom media att spela en betydande roll för hur rörelsen porträtterades för allmänheten, och den associerades ofta med kriminalitet, våld och droger. Den panikartade rädslan för satanism (ett fenomen som på engelska kallas "Satanic Panic") i Sverige var i vissa fall baserad på verkliga händelser, men ofta var de påstådda satanistiska brotten baserade på rykten och falska spekulationer.

Satanism är beroende av den sociala kontext den befinner sig i, vilket här syns i den lutherska kyrkans kulturella roll och påverkan på den religiösa sfären i Sverige. Detta trots att Sverige har sekulariserats i hög grad och inte längre har ett statskyrkosystem. På grund av detta har evangelikal kristen diskurs påverkat formandet av den offentliga bilden av satanism. Sekulariseringen i landet har resulterat i ett minskande och en förändring i religion och därmed enligt vissa forskare möjliggjort en medialisering av religion (Hjelm et al., 2009: 516), som i sin tur har förändrat den offentliga representationen av religion.

Denna studie ska undersöka hur framställningen av satanismen i svensk dags- och kvällspress mellan åren 1980–2020 har förändrats, och huruvida sekulariseringsprocessen kan ha bidragit till denna förändring. På samma sätt ska jag undersöka religionsläroböcker i gymnasieskolan under samma årsspann, för att peka ut eventuella likheter och skillnader.

Denna studie ger en historisk översikt över tid om satanismen i svensk media och religionsläroböcker och bidrar därmed till en ökad förståelse för relationen mellan medialisering och sekularisering.

1.1 Syfte

Syftet med denna studie är att undersöka förändringar i framställningen av satanism i svenska nyhetsartiklar och religionskunskapsläroböcker. Det kommer göras en analys huruvida förändringen är avhängig sekulariseringsprocessen, vilket kommer att bygga på en jämförelse av nyhetsartiklar och läroböcker. Detta kommer bidra till en ökad förståelse av relationen mellan nyhetsartiklarnas och läroböckernas framställning av satanism mellan år 1980 och 2020 och sekulariseringsprocessen.

1.2 Frågeställningar

1. Hur har framställningen av satanism i nyhetsartiklar förändrats i Sverige från 1980–2020?
2. Hur har framställningen av satanism i svenska religionskunskapsläroböcker förändrats från 1980–2020?
3. Vilka skillnader finns mellan framställningen av satanism i nyhetsartiklar respektive läroböcker?
4. Kan sekulariseringsprocessen i Sverige vara en bidragande faktor till förändringen över tid i de två texttyperna?

2. Bakgrund

För att få en bättre förståelse av satanismen som rörelse kommer en historisk bakgrund om rörelsen ges samt hur rörelsen existerar i svensk kontext. Det kommer även att ges en beskrivning av begreppet sekularisering i den svenska kontexten.

2.1 Satanismens grund

Satanismen är i modern tid en av de nya religiösa rörelserna som uppfattas vara kontroversiella, vilket är en bild som media har bidragit till då satanismen, som vi ska se, ofta porträtteras på så sätt att den associeras med droger, våld och som avskild från samhället. Satanismen är emellertid inte en enhetlig rörelse och kopplingen till brott som rörelsen anses ha kan inte sägas vara större än vad fallet är med de flesta andra nya religiösa rörelser (Svanberg & Westerlund, 2012: 339).

Den moderna satanismens rötter går till Church of Satan och dess grundare Anton Szandor LaVey. År 1966 grundade LaVey Church of Satan i San Francisco, vilket media fann intressant och därför uppmärksammade. *The Satanic Bible (1969)* är den viktigaste ideologiska texten inom denna variant av satanismen, och i samband med att LaVey publicerade den ökade Church of Satans medlemsantal kraftigt. Den moderna satanismen såsom LaVey beskriver den omfattar en

naturvetenskaplig världssyn och självcentrerad andlighet. Det som står i fokus är individen som är sin egen moraliska ledare och lust och njutning betraktas vara av högsta värde (Svanberg & Westerlund, 2012: 339).

Vidare finns det i LaVeys lära en strävan efter att bryta mot samhällets normer och värderingar. Han är kritisk till det amerikanska samhället som enligt honom genomsyras av kristendomen. Enligt LaVeys åsikter begränsar kristendomen individens möjligheter till en psykologiskt sund livsstil. Kristendomens negativa syn på sexualitet är en av dessa begränsningar. Denna syn på kristendomen och religionens värderingar innebär däremot inte att Satan dyrkas som ett andeväsen inom Church of Satan såsom en omvänd form av kristendom. Snarare ses Satan som frihetssymbol som representerar att bryta sig fri från samhällets normer och värderingar (Svanberg & Westerlund, 2012: 340).

2.2 Satanismen i Sverige

Det var först under första halvan av 1990-talet som satanismen kom in i det svenska religiösa landskapet på riktigt, trots att det tidigare fanns en liten omfattning av lokal aktivitet inom satanismen (Hjelm et al., 2009: 523–524). Organiserad satanism i Sverige kan delas in i två huvudkategorier vilka är grupper inspirerade av LaVeyan och grupper som utvecklats ur musiksubkulturen black metal. Av de svenska satanistiska organisationerna är det i synnerhet *Svenska Satanistkyrkan* och *Misanthropiska Lucifer Orden* som sticker ut både vad gäller uppmärksamhet från media och deras organisatoriska satsningar. Svenska Satanistkyrkan grundades i Uddevalla år 1996 och var baserad både i Uddevalla och i Malmö. Denna form av satanism var färgad av Laveys ateistiska satanism, även om dess medlemmar menade att de inte ville begränsa sin satanism till LaVeys filosofi. Organisationen slutade verka runt år 2009. Misanthropiska Lucifer Orden (MLO) grundades i mitten av 1990-talet i Göteborg och fick mycket uppmärksamhet från media i anslutning till ett mord som skedde i Göteborg år 1997. Två ledande medlemmar av organisationen sköt då ihjäl en person på grund av att han var homosexuell. Det är svårt att avgöra huruvida gärningsmännens handling motiverades av deras satanistiska ideologi. MLO representerade en mer radikal form av satanism än mainstream LaVey-satanism. De ursprungliga medlemmarna av MLO tillhörde black metal-scenen och rörelsen var i sitt inledningskede sluten och introvert. Till en början var man tvungen att genomgå en initieringsrit för att kunna bli medlem i MLO, som enligt en intervju inkluderade ett offer av fem katter. MLO har senare ändrat sitt namn till *Temple of the Black Light* och dess lära går att beskriva som en esoterisk satanism där Satan uppfattas som ett andeväsen (Hjelm et al., 2009: 524).

Med ett fåtal undantag tillhör svenska satanister inte någon satanistisk grupp, utan har kommit i kontakt med satanismen via internet eller genom att de har läst *The Satanic Bible*. Trots dess viktiga roll inom satanismen, har Church of Satan (CoS) aldrig varit en officiell grupp i Sverige. De svenska medlemmarna av CoS verkar inte vara organiserade och det förekommer ingen formell kontakt mellan dem (Svanberg & Westerlund, 2012: 341).

Satanismen har enligt vissa forskare sjunkit i popularitet sedan 1990-talet, men den utgör fortfarande en del av det religiösa landskapet, i synnerhet bland ungdomar. Däremot bör det inte dras slutsatser att satanismen endast är ett tillfälligt ungdomsfenomen som bottnar i uppror och identitetssökande och försvinner i vuxen ålder. Studier bland satanister i USA tyder snarare på att ideologin utvecklas och mognar i takt med att de växer upp. Denna typ av forskning saknas däremot i svensk kontext (Svanberg & Westerlund, 2012: 342–343).

2.3 Sekularisering

Med anledning av att materialet delvis kommer att analyseras utifrån sekulariseringsprocessen i Sverige behöver begreppet sekularisering preciseras. Svanberg och Westerlund (2012: 32) förklarar begreppets innebörd som att religiösa institutioners makt och inflytande över saker har minskat och med tiden förts över till sekulära institutioner. En form av sekularisering är att religionen spelar mindre roll för hur samhällslivet utformas och att människors religiösa engagemang betyder mindre för deras värderingar och uppfattningar i samhällsfrågor. I svensk kontext kan en tala om hur Svenska kyrkan sedan mitten av 1800-talet stegvis förlorat sitt inflytande över skola, utbildning, sjukvård och social omsorg, samt politik och ekonomi. Med andra ord kan sekularisering beskrivas som att sekulära och religiösa institutioner gradvis blivit alltmer oberoende av varandra (Svanberg & Westerlund, 2012: 33). Jag kommer i det teoretiska ramverket inkludera David Thurfjells mer komplexa synsätt på sekularisering.

3. Forskningsöversikt

I denna sektion av uppsatsen kommer det redogöras för tidigare forskning som berör den panikartade rädsla som uppstod i relation till satanismen i Norden, med fokus på den svenska kontexten. Det kommer även att presenteras på vilka sätt religion generellt har porträtterats i svensk media.

3.1 Satanism Scare

Titus Hjelm med flera skriver i artikeln "Nordic Satanism and Satanism Scares: The Dark Side of the Secular Welfare State" om de faktiska aktiviteterna inom satanismen, de utomstående sociala reaktionerna på detta, samt vad som gör den nordiska formen av satanism unik (Hjelm et al., 2009: 516). Under tidigt 1990-tal upplevde de nordiska länderna en allmän oro vad gäller satanistiska grupper i samhället. I svensk media skrevs det om påstådda rituella övergrepp mot barn och kyrkbränder (Hjelm et al., 2009: 515–516).

Satanism, precis som alla andra religioner, är beroende av den sociala kontext den befinner sig i. Av den anledningen redogör Hjelm för det sociala och religiösa landskapet i Norden. En signifikant aspekt är den lutherska kyrkans centrala plats i dessa länder som dessutom alla haft ett statskyrkosystem. I Sverige separerades stat och kyrka år 2000 och har nu det som kallas för folkkyrka. Trots att närvaron vad gäller kristna aktiviteter i Sverige har minskat spelar kyrkan en viktig kulturell roll och påverkar den religiösa sfären i landet som en del av den nationella identiteten. Kyrkans makt över den individuella religiösa praktiken har minskat, däremot är majoriteten av de nordiska medborgarna fortfarande medlemmar i de nationella lutherska kyrkorna. Evangelisk kristen diskurs har härigenom blivit viktig i formandet av den offentliga bilden av satanism (Hjelm et al., 2009: 516).

Vidare beskriver Hjelm att under 1970- och 1980-talet fanns en svensk föreställning om en hemlig, farlig satanism som var influerad av den amerikanska kristna evangeliska "antikultrörelsen", med fokus på farorna med heavy metal-musik. Musikgenren påstods fungera som en täckmantel för en olycksbådande hemlig organiserad satanism, som genom musik strävar efter att förföra den svenska ungdomen till att omfamna satanism, drogmissbruk och otukt. Det påstods att musiken innehöll gömda meddelanden och budskap, särskilt när skivorna spelades baklänges (Hjelm et al., 2009: 525).

Den panikartade rädslan för satanistiska grupper som fullt ut nådde Sverige under 1990-talet, som i artikeln benämns som "The Satanism Scare", var i stor utsträckning influerad av händelser i Norge och det var då black metal-grenen inom rörelsen som pekades ut som särskilt farlig. Under 1980- och 1990-talet rapporterades det i media om kyrkogårdsvandalism som kunde inkludera gravstenar som välts. I vissa fall bekräftades det att det var satanister som begick brott såsom kyrkbränder. Den satanistiska rädslan under 1990-talet var i stor utsträckning influerad av händelser som skedde i Norge såsom vandalisering av kyrkor och kyrkogårdar. Man hittade då satanistiska symboler såsom pentagram, uppochnedvända kors och offrade djur. På liknande sätt skedde ett flertal kyrkbränder som kan knytas till satanister. I Norge skedde även två mord kopplade till black metal som uppmärksammades också i svensk media. Mordet som skedde i Göteborg år 1997 var även det väl diskuterat i media och det antogs ofta att mordet motiverades med deras satanistiska ideologi. Den satanistiska ryktespaniken var i vissa

fall baserad på verkliga händelser, men såsom i andra nordiska länder, var dessa påstådda satanistiska brott ofta baserade på rykten och vilda spekulationer, och det var brist på fakta och bevis. Bristen på bevis blev om än mer framträdande i fallet av Eva Lundgren, professor i sociologi på Uppsala universitet. Hon påstod ett flertal gånger under 1990-talet och tidigt 2000-tal att svenska organiserade satanistiska grupper inte enbart sexuellt utnyttjade barn, utan även offrade dem till Satan. Faktumet att dessa anklagelser kom från en professor på ett universitet med hög status orsakade att detta diskuterades flitigt i media. Kontroversen kring hennes påståenden kulminerade år 2005 när universitetet utvärderade hennes forskning och nådde slutsatsen att den var påhittad (Hjelm et al., 2009: 525).

Hjelm fortsätter redogöra för kopplingen mellan satanism och den mainstream lutherska kyrkan, och menar att det finns två olika sätt som dessa relaterar till varandra. Det första är den motsatta och reaktiva "antikristna" satanism som inkluderar kyrkobränder, vanhelgande av gravar och moraliska avvikelser. Detta utgör en inversion av kristna värderingar och sätter fokus på Satan som kristendomens och kyrkans fiende. Att tänka på satanismen enbart i relation till ett slags antikristendom, gör däremot att man missar en viktigare poäng. Lutheranism betraktas som en integrerad del av den svenska kulturen. Därför är kristendomen diskursivt ansluten till etablerade värderingar, moraliskt dömande och nationell identitet. Ur detta perspektiv kan reaktiv satanism lika väl betraktas som en opposition till kyrkorna som till det bredare etablissemangets värderingar (Hjelm et al., 2009: 526).

Även om det är omöjligt att fastställa ett strikt orsakssamband är det uppenbart att antalet fall av vandalism på kyrkogårdar korrelerar med mängden av exponering i media. Medieexponeringen korrelerar i sin tur med hur spektakulära händelserna är och när vandalismen upphörde att kopplas till satanism förlorade medieintresse. Potentiellt förblir satanism ändå en kontroversiell fråga (Hjelm et al., 2009: 526).

Hjelms analys är relevant för min studie på så sätt att mitt material från 1980–1999 kan relateras till denna ryktespanik om satanister som spred sig i Sverige genom media. Det sätt som materialet i studien framställer satanismen kan således kopplas till fenomenet som var aktuellt under det årsspannet.

3.2 Religion i svensk media

Lövheim & Axelson beskriver i kapitlet Religion och medier i boken *Sociologiska perspektiv på religion i Sverige* att religion i hög grad är närvarande i media, särskilt i samband med stora händelser (Lövheim & Axelson, 2022: 155). Författarna redogör för hur religion skildras i svensk dagspress och presenterar en studie som visar att hälften av den svenska befolkningen dagligen läser en dagstidning på papper eller digitalt. Resultaten från studier av dagstidningar visar att antalet artiklar som rapporterade om religion ökade i Sverige mellan åren 1980 och 2000. När det gäller innehållet är förändringarna i

tidningarnas skildring av religion mer märkbar. Andelen artiklar om religion som handlar om kristendom och Svenska kyrkan är fortfarande i majoritet, men har sjunkit under de senaste åren. I Sverige minskade andelen artiklar som handlade om Svenska kyrkan mellan åren 1998 och 2008 från 57 procent till 15 procent (Lövheim & Axelson, 2022: 157). De artiklar som verkligen diskuterar religion utgör cirka 20 procent och uttrycker framför allt en negativ attityd, där religion betraktas vara något som skapar konflikt eller står i konflikt med demokratiska värden såsom tolerans, jämlikhet och mänskliga rättigheter (Lövheim & Axelson, 2022: 159).

Denna forskning skapar en kontext till min studie då den fokuserar på religion i svensk media, vilket är det min studie undersöker. Lövheim och Axelsson redogör för studier som visat att antalet artiklar om religion ökade i Sverige mellan åren 1980–2020, men att andelen artiklar som handlar om kristendom och Svenska kyrkan alltså minskade mellan åren 1998–2008. Dessa siffror går att koppla till sekulariseringsprocessen i Sverige, vilket är en central utgångspunkt i min studie.

4. Teoretiskt ramverk

I denna sektion presenteras medialiseringsteorin och sekulariseringsteorin, vilka kommer att vara essentiella för analysen. Det teoretiska ramverket utgår från boken *Mediatization and Religion: Nordic Perspectives* av Stig Hjarvard och Mia Lövheim.

4.1 Sekulariseringsteorin

Lövheim och Nordin beskriver i *Sociologiska perspektiv på religion i Sverige* att sekularisering som en övergripande teori syftar till förändringar som över tid reducerar religionens tidigare dominerande betydelse i samhället (2022: 28).

I *Det gudlösa folket* skriver David Thurfjell att sekulariseringsteorin bygger på hypotesen att religionens makt i samhället marginaliseras i takt med att modernisering och välstånd ökar (2019: 30). Thurfjell hävdar vidare att flera inflytelserika sociologer associerar sekularisering med differentiering av samhällets funktioner. Detta innebär att i samband med samhällets modernisering separeras funktioner som tidigare hållits samman. Exempel på dessa typer av separation är trosföreställningar och samhällsorganisation. I svensk kontext innebär denna utveckling att den Svenska kyrkan som tidigare haft funktionen att föra samman olika aspekter av livet förlorar sitt inflytande över samhället och som en följd av detta kommer individer inte längre behöva religionen eller ställa sig bakom dess trosföreställning på samma sätt som tidigare (Thurfjell, 2019: 31). Religionens

marginalisering i samband med sekulariseringen i Sverige innebär inte att det är religion och religiositet i allmänhet som försvinner, snarare är det den specifika form av religion som en traditionell gudstro och organiserad kyrkotillhörighet som gör det. Samtidigt som dessa element tydligt minskat i svenskarnas tanke- och levnadssätt, sker en ökning i andra former av religiositet, vilket ofta är individuellt. Denna typ av religiositet karaktäriseras ofta av fokus på jaget, hälsa och välmående som individer kan sträva efter på olika sätt (Thurfjell, 2019: 32). Sådan religiositet påminner en del om LaVey-satanismens fokus.

4.2 Medialiseringsteorin

Medias fokus på religiösa frågor och de problem som organiserad religion står inför när de försöker kontrollera allmänhetens bild av religionen pekar på en paradox som innebär att trots att religion får mer uppmärksamhet i media, särskilt i nordiska länder, innebär inte det att organiserad religion ökar eller stärks. Detta kan man se i dansk media som uppmärksammar både kristendom och islam såväl som andra religiösa frågor alltmer sedan 1980-talet, men samtidigt minskar aktiviteter inom den protestantiska kyrkan såsom antal döpta barn, konfirmationer, bröllop i kyrkan och medlemskap i kyrkan. Detta betyder alltså att den fortsatta närvaron av religiösa frågor i media inte innebär ett ökat engagemang för organiserad religion. Det som sker är snarare en paradoxal kombination av stor uppmärksamhet vad gäller religiösa frågor i den offentliga sfären och en långsam men stadig minskning av intresse för organiserad religion på individuell och privat nivå. Däremot behöver denna nedgång inte nödvändigtvis vara synonymt med en nedgång i religiös tro generellt, utan kan vara förenad med en förnyelse av mer individualiserade former av religiösa föreställningar. Från en teoretisk synvinkel pekar denna paradox på sambanden mellan de sociala processerna av medialisering och sekularisering. Medialisering av religion förändrar den offentliga representationen av religion samtidigt som sekularisering både bidrar till en reducering och förändring av religiösa organisationer, praktiker och övertygelser.

Vidare kommer det i denna sektion beskrivas hur processer av medialisering och sekularisering är ömsesidigt beroende av varandra (Hjarvard, 2012: 22). Sekulariseringsteorin påstår inte att religionen försvinner i samhället, snarare menar den att sekulariseringen medför ett flertal strukturella förändringar i moderna samhällen såsom den minskade rollen av institutionella former av religion i samhället, kyrkors anpassning till sekulära kontexter och andra sätt att tro, vilket inkluderar en ökning av mer individualiserade former av trosföreställningar (Hjarvard, 2012: 23). Sekulariseringsprocessen är intressant för medialisering av religion då den involverar en reducering av institutionaliserade religiösa

auktoriteter och medias ökade makt samtidigt som medialisering av religion även reflekterar den fortsatta närvaron, förändringen och betydelsen av religiösa föreställningar i sekulära samhällen. Hjarvard och Lövheim redogör för hur processer av medialisering förändrar den karaktäristiska bilden av religion i den sekulariserade offentligheten såsom i nordiska länder (Hjarvard, 2012: 24).

Den generella medialiseringsprocessen har en dubbelsidig karaktäristisk utveckling: media har uppnått en autonomi i relation till andra sociala institutioner såsom religion, samtidigt som den har blivit integrerad i andra institutioner (Hjarvard, 2012: 25). Medialisering berör den långsiktiga process där medias inflytande har resulterat i att sociala och kulturella institutioner och sätt att kommunicera har förändrats. Dessa förändringar är relevanta för religiösa organisationer, praktiker och trosföreställningar genom ökad närvaro av media både i och utanför institutionen av religion. Medialisering av religion förändrar inte religion på ett enhetligt sätt eller producerar ett enda resultat, snarare innebär den en variation av förändringar som interagerar med redan existerande utvecklingar inom religion såsom sekularisering (Hjarvard, 2012: 26). Dessa förändringar resulterar inte i nya religioner utan leder till ett nytt socialt tillstånd då makten vad gäller definierade och utövande av religion har förändrats, vilket i synnerhet är aktuellt i Norden (Hjarvard, 2012: 27). Detta kan ske i sociala kontexter som förutsätter egenskaperna att mainstreammedias institutioner är icke-konfessionella och att den media som är konfessionellt inriktad är begränsad. Det andra är att i de samhällen där befolkningen har lågt engagemang i religiösa institutioner, har media i stället blivit leverantör av religiösa symboler och berättelser. Det ska finnas en existens av en tydligt identifierad religiös institution såsom en protestantisk kyrka, och till sist ska det i dessa kontexter existera en hög grad av sekularisering på samhälls-, organiserad och individuell nivå. Ett gemensamt resultat av medialisering av religion i de nordiska länderna är kyrkans minskande förmåga att kontrollera den offentliga representationen av religion (Hjarvard, 2012: 27).

Vidare redogör Hjarvard för den religiösa auktoriteten som existerar i olika utsträckning i Norden och syftar då till dess position i den offentliga sfären av media. I Sverige och Norge kan tidningsartiklar ibland framställa kristendomen som en naturlig del av den offentliga sfären. Kristendomen kan därför på grund av sitt historiska arv fortfarande utöva en slags kulturell auktoritet, men endast i den mån värderingarna i fråga inte krockar med samhällets normer. På grund av journalistikens åtagande till sekulära värderingar i det generella moderna samhället, fungerar nyhetsmedia ofta som ett redskap för att modernisera religion, såsom att avslöja och rätta icke acceptabla normer och beteenden (Hjarvard, 2012: 33).

En viktig poäng i medialiseringsteorin är att samtida religion som blivit medialiserad genom sekulära och autonoma mediainstitutioner har ökat och formats enligt denna medias logik, på bekostnad av relevans och auktoritet och allmänhetens engagemang med religiösa institutioner. Hjarvard menar att

denna medialisering av religion först och främst bör förstås som en process sammanflätad med sekulariseringsprocesser (Lied, 2012: 191–192).

Tesen att medialisering av religion på institutionell nivå i nordisk kontext är sammanflätad med sekulariseringsprocesser kan vara problematisk och behöver betraktas även ur ett kritiskt perspektiv. Även om nordiska länder kan vara lämpliga att beskriva som sekulariserade kan det inte tas för givet att försvagandet av religiösa institutioner nödvändigtvis är synonymt med sekularisering i strikt mening. Förändring i traditionella former av protestantism är nödvändigtvis inte synonymt med sekularisering heller. En sådan slutsats riskerar att man misstar förändring i religiösa praktiker för sekularisering och bortser då från religiös pluralitet (Lied, 2012: 194). Utvecklingen av religiösa former kan representera förändring utan att indikera sekularisering i betydelsen att religionens betydelse håller på att upphöra. Processer beskrivna som sekularisering behöver därför inte endast innebära sekularisering, utan kan också vara en *förändring* av dominerande sociala former och processer i religion (Lied, 2012: 194–195).

5. Material och metod

I denna sektion av studien kommer urval i materialet, val av metod och analysmetoder för studien att presenteras.

5.1 Material

Det material som ska analyseras är nyhetsartiklar från både dagspress och kvällspress, mer specifikt: Aftonbladet, Expressen, Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter. Jag ska även undersöka religionskunskapsläroböcker för gymnasieskolan. Båda texttyper som analyseras kommer att vara inom årsspannet 1980 till 2020. Materialet kommer att presenteras i tabellform innan det kvalitativt analyseras enligt olika kategorier som är baserat på dess innehåll.

5.2 Urval

Urvalet i studien har framkommit efter noggrant övervägande. I min studie har jag valt att inkludera dagspress och kvällspress för att de kan skilja sig i innehållet då dagspress kan uppfattas som seriösa och försiktiga jämförelsevis med kvällspress som normalt innehåller mer underhållning och sensationella rubriker och nyheter. Tidningarna är valda eftersom de är de två största rikstäckande i sin

respektive kategori. Mitt nyhetsmaterial består av två nyhetsartiklar från varje decennium, vilket totalt blir 32 artiklar. Anledningen till att jag valde två artiklar från varje decennium är för att få ett bredare material. Jag valde artiklarna på Kungliga bibliotekets mediearkiv och gick då igenom ett decennium i taget. Jag valde bort alla notiser och då fanns det inte många artiklar kvar, vilket ledde till att jag slumpmässigt valde två artiklar som berörde satanism i svensk kontext, alltså händelser som skett i Sverige. Det hade varit intressant att analysera ett mer omfattande material, men jag var tvungen att begränsa mig och bestämde mig då för att göra en historisk översikt över en längre tid snarare än en mer detaljerad studie av enskilda artiklar. Nedan är en tabell som presenterar hur många artiklar i respektive tidning som kom upp när jag sökte på “Satanis*” i de fyra decennierna.

Tabell 1 Antal artiklar i mediearkivet 1980–2020

Årtal	Aftonbladet	Expressen	Dagens Nyheter	Svenska Dagbladet
1980–1989	328	253	306	310
1990–1999	413	425	432	373
2000–2009	349	355	346	244
2010–2020	270	344	489	177

Vad gäller urvalet av läromedel valde jag att även där begränsa mig till två läroböcker per decennium, och jag valde då de böcker som innehöll mest text om satanismen med undantag för 1980-talet som inte hade någon text om rörelsen.

Jag valde material från 1980–2020 för att undersöka hur dessa texttyper framställer satanismen över tid och om det visar sig någon förändring samt om eventuella förändringar i framställningen av satanismen kan kopplas till sekulariseringen i Sverige.

5.3 Metod

I denna studie kommer det att tillämpas en kombination av en kvalitativ och kvantitativ innehållsanalys. Det som kommer analyseras är nyhetsartiklar ur Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Expressen och Aftonbladet och religionskunskapsläroböcker för gymnasieskolan som berör satanism, mellan åren 1980–2020.

Innehållsanalys är en populär form av textanalys inom religionsstudier, vilket Diane Badzinski, Robert Woods och Chad Nelson beskriver i *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study*

of Religion (2022: 180). Innehållsanalys definieras som en forskningsteknik som används för att beskriva och systematiskt analysera innehållet av texter. Författarna presenterar flera funktioner som metoden fyller, och jag kommer beskriva de som är relevanta för min studie. Denna metod är användbar för min studie då den riktar sig till forskare som vill undersöka specifika data för att identifiera och förstå förändring inom ett specifikt fenomen över tid. Metoden är även lämplig att använda för att identifiera mönster inom en specifik kategori, vilket jag kommer undersöka i läroböckerna och nyhetsartiklarna som utgör mitt material. Det tredje exemplet är att forskare kan använda metoden för att identifiera skillnader genom att jämföra liknande variabler i två olika system eller olika kontexter, vilket jag kommer göra då jag kommer att jämföra nyhetsartiklarna och läroböckerna (Badzinski et al., 2022: 181). Det fjärde exemplet är att metoden används för att bedöma bilden av en specifik grupp i samhället (Badzinski et al., 2022: 182).

Författarna tar upp på vilka sätt en innehållsanalys kan gynna en studie, och menar att det är ett försiktigt sätt att mäta ett fenomen vilket gör forskarens roll mer objektiv. Metoden tillåter forskare att systematiskt hantera och sammanfatta stor mängd ostrukturerad information enklare än med andra metoder. Eftersom innehållsanalys har att göra med existerande texter, vissa som existerat under en lång tid, så kan denna metod erbjuda ett historiskt och kulturellt djup i forskningsämnet (Badzinski et al., 2022: 182).

Det finns flera steg i en innehållsanalys, vilka Boréus och Kohl beskriver i *Textens mening och makt* (2018). Det första steget är att forskaren bör välja material som är relevant till forskningsfrågorna (55). Då jag i min studie ska analysera tidningsartiklar och läroböcker ska jag då tidigt i processen välja vilka delar av tidningarna och läroböckerna som ska analyseras, vilka tidningar och läroböcker som ska ingå i studien och från vilken tidsperiod de ska vara. Hur urvalet avgörs bör vara relaterat till vad en vill kunna generalisera och vad en vill kunna säga något om utifrån sina resultat. Vidare beskrivs vilka datakällor som finns för denna metod, och tidningstexter ges då som ett klassiskt exempel vilket tillgängliggörs i mediearkiv. Jag kommer i min studie använda mig av dagstidningar som jag får tillgång till genom Kungliga bibliotekets mediearkiv. Jag kommer då att göra som Boréus och Kohl beskriver, vilket är en ordbaserad sökning (med "Satanis*") för att vidga sökningen och få träffar på ordets olika ändelser (Boréus & Kohl, 2018: 56).

När en använder denna metod bör en sedan koda och kategorisera materialet. Badzinski, Woods och Nelson beskriver fem olika metoder som man kan använda i analysen av artiklarna och jag kommer använda mig av den femte, vilket är den tematiska. Den syftar till att identifiera återkommande mönster (Badzinski et al., 2022: 184). Detta innebär att när jag läser mitt material och finner något tema som återkommer, kommer jag att kategorisera det, såsom exempelvis *djävulsdyrkan/djävulsdyrkare*. Jag letar alltså efter teman i mitt material. Jag tittar sedan på valda teman utifrån mina teorier och hur dessa

teman kan förstås med hjälp av dem. Detta utgör den kvantitativa delen av metoden. Jag är även intresserad av att titta närmre på artiklarna och hur satanism beskrivs jämfört med hur det skrivs om satanism i läroböcker, vilket är en kvalitativ innehållsanalys. Det sista jag kommer göra är att presentera den kvantitativa och kvalitativa datan jag samlat, vilka båda är användbara för att beskriva innehållet av budskapen (Badzinski et al., 2022: 185).

6 Analys

Analysdelen av denna studie är uppdelad på så sätt att det först görs en kvantitativ presentation av nyhetsartiklarna i relation till teman som sedan ska analyseras kvalitativt. Den andra delen av analysen presenterar läroböckerna i relation till teman som även de sedan analyseras kvalitativt. Viktigt att poängtera är att temat *kristendom* har underkategorier vilka är: *kyrka*, *bibel*, *kristna representanter* och *hedendom*. Materialet analyseras utifrån underkategorierna enskilt men även som enbart *kristendom*. Viktigt att veta, vilket framkommer i tabellerna, är att det i samma artiklar återkommer flera teman och dessa teman analyseras då i samband med varandra i den kvalitativa delen av analysen. Slutligen görs det en jämförelse mellan texttyperna för att kunna se om deras framställning av satanism skiljer sig åt.

Tabell 2 nyhetsartiklar

Kategorier	Nyhetsartiklar	Årtal
Brott	15 av 40	1985 1989 1993 1997 1998 1999 2000 2003 2005 2012 2018
Droger	3 av 30	1980

		1983 1990
Djävulsdyrkan/Djävulsdyrkare	8 av 40	1980 1985 1987 1990 1991 1992 1997 2000
Ondska	2 av 40	1980 2015
Kristendom	6 av 40	1985 1992 2000 2003 2007 2015
Kyrka	4 av 40	1983 1987 1991 1999
Bibel	3 av 40	1987 1999 2015
Kristna representanter (präster etc.)	4 av 40	1980 1985 2000 2015

Hedendom	1 av 40	1985
Musik	10 av 40	1984 1987 1990 2000 2001 2007 2013 2015 2016 2020
Kultur	5 av 40	1985 1987 1991 1995 2007
Kritik mot satanism	5 av 40	1980 1985 1990 1991 2018
Satanistiska ritualer	5 av 40	1980 1989 1997 2003 2005
Satanistiskt perspektiv	6 av 40	1984 1985 2000 2013

6.1 Kategorisering och beskrivning av nyhetsartiklar

Denna del av analysen redogör innehållet för nyhetsartiklarna och de kategorier de omfattar. Nyhetsartiklarna är uppställda i ordning efter årtal, från 1980 till 2020.

6.1.1 1980-1999

Man hittar artikeln *Fastnade i djävulsdyrkan då hon besökte diskoteket* (Expressen 1980) under kategorierna *droger, djävulsdyrkare, ondska, kristna representanter, kritik mot satanismen och satanistiska ritualer*. I denna artikel skrivs det om att satanismen blir allt större i Sverige. Trots att det skrivs om satanismen används inte ordet satanist, utan det är ordet djävulsdyrkare som används. Det skrivs om djävulsdyrkare i samband med droger och en kyrkominister i Göteborg intervjuas som kritiserar rörelsen och driver en kyrklig utredning om djävulsdyrkan. Kyrkoministern berättar om en flicka som besökte honom som hamnat i en umgängeskrets som dyrkade Satan, och som “istället för nattvard blandade en djävulsdryck.” Han menar att hon hamnade i en värld fylld av ondska. Han beskriver de ritualer som utförs och nämner knark, offer, dödsallar och blod. Han menar även att ungdomar kan ta skada av denna tro, särskilt svaga ungdomar som påstås vara den grupp som ofta dras till rörelsen.

Man hittar artikeln *Kyrkan har unik möjlighet i skärpt kamp mot droger* (SvD 1983) under kategorierna *droger och kyrka*. I denna artikel är det Svenska kyrkan och droger som är centralt. Arkitekten Allan Rubin, som ägnar sin fritid åt att debattera narkotikafrågor, påpekar att kyrkan kan bidra med att stoppa användningen av hallucinogena droger som används för andliga dimensioner då kyrkan tar just den andliga dimensionen på allvar och har kunskaper och resurser att nå ut till folk. Han menar att det är bråttom då drogerna sprids snabbt och med dem “ockultism, våld och satanism.” Han menar att förklaringen till att ungdomar i dag dras till vissa nyandliga rörelser är att de först haft hallucinogena upplevelser, då han inte tror ungdomar annars skulle överge sin familj för att vända sig till “udda sekter.” Artikeln handlar vidare om att kyrkan kan väcka debatt om kopplingen mellan religiösa upplevelser, satanism och drogmissbruk och genom detta hjälpa ungdomar religiös bearbetning av de förvirrade andliga upplevelser som de drabbas av.

Man hittar artikeln *Ett sätt att klara den egna rädslan* (SvD 1984) under kategorierna *ett satanistiskt perspektiv och musik*. Denna artikel tar upp satanismen i relation till musik, mer specifikt hårdrocksband. En produktionschef på två olika skivbolag talar om att relationen mellan satanismen och

hårdrock är ytlig och att hårdrocken inte behöver marknadsföra satanismen, utan att den sköter sig genom konserterna.

Man hittar artikeln *Mordbrand i moderat partilokal* (Aftonbladet 2 april 1985) under kategorierna *brott* och *djävulsdyrkare*. Denna artikel handlar om en händelse då Moderaternas partilokal brann ner. Händelsen kopplas till "djävulsdyrkare" som de benämns i artikeln. Det skrivs om djävulsdyrkarna "eller satanisterna som de också kallas" och tar då upp satanistiska ritualer och kännetecken såsom att dyrka djävulen, skända allt som har med Gud att göra, måla upp och nedvända kors på platser de hållit riter eller vandaliserat.

Man hittar artikeln *Julkalendern en attack på Jesus* (Aftonbladet 21 november 1985) under kategorierna *kultur*, *kristendom*, *kristna representanter*, *hedendom*, *satanistiskt perspektiv* och *kritik mot satanism*. Denna artikel handlar om kritik mot julkalender som kommer från personer som tillhör den kyrkliga hierarkin, varav en uppmanar föräldrar att be böner med barn istället för att titta på den hedniska "Trollkalendern". En biskop menar att på julafton sätta guden Oden under lucka 24 är en provokation och en drift med religionen, samt att det är likgiltigt mot dem som anser att julens budskap är Kristi födelse. En bibellärare och predikant uppmanar på frireligiösa möten föräldrar att säga ifrån och menar att man inte kan titta på när barn lär sig trolldomsbesvärjelser samtidigt som en våg av satanism drar fram över landet. En kyrkoherde håller med om att detta går emot det kristna men påpekar samtidigt att vi har religionsfrihet. Producenten av julkalendern anser att detta är en missuppfattning, och menar att detta inte är en propaganda för ny ockultism, utan snarare är det ett kulturprogram där det berättas om den svenska historien.

Man hittar artikeln *Folkstormen mot TV:s julkalender* (DN 1987) under kategorierna *bibel*, *kyrka*, *djävulsdyrkan/djävulsdyrkare*, och *kultur*. Även denna artikel handlar om julkalendern, där det tas upp att den utsattes för en kampanj med tusentals namnunderskrifter, telefonsamtal och flera anmälningar till radionämnden. Två folklivsforskare menar att det var religiösa extremister som låg bakom denna kampanj. De menar även att dessa hade en antidemokratisk inställning. Forskarna pekar i synnerhet ut grupper såsom Livets Ord och Rätt till Liv men även präster inom den svenska statskyrkan. Det står även att de som gjorde julkalendern anklagades för att locka barnen till djävulsdyrkan och satanism.

Man hittar artikeln *Jag blev bitter* (Expressen 1987) under kategorin *musik*. Denna artikel består av bland annat en intervju med artisten Carola där hon blir frågad om hur hon påverkas av rockmusik. Hon svarar då att det finns rockmusik men även rockmusik med destruktiva texter med ett satanistiskt budskap, och att det då inte är konstigt ifall om de som lyssnar påverkas negativt.

Man hittar artikeln "*Rituella mord i drogkultur*" (DN 1989) under kategorierna *brott* och *satanistiska ritualer*. Denna artikel har skrivits av tidigare nämnda Allan Rubin som menar att satanister

eller djävulsdyrkare och deras ritualer som blir alltmer våldsamma och relaterade till droger kan påverka svenska ungdomar.

Man hittar artikeln *Polis vill stoppa Stones konserten* (Aftonbladet 1990) under kategorierna *droger, musik, djävulsdyrkan* och *kritik mot satanism*. Denna artikel handlar om en polisman som vill rädda svenska ungdomar från Rolling Stones då han menar att gruppen associeras med tyngre droger och satanism men även avvikande sexualitet. Han anser att regeringen inte ska låta gruppen ha den planerade konserten i Göteborg och beskriver dem som Satansdyrkare och perversa. Han skriver ett brev till ungdomsministern Margot Wallström om att stoppa denna konsert då han anser att Sveriges ungdomar inte ska ha att göra med gruppen och det de förknippas med såsom droger.

Man hittar artikeln *Bevis för satanism saknas* (SvD 1993) under kategorin *brott*. Artikeln handlar om rikskriminalens specialutredare som inte funnit bevis för satanistisk brottslighet i Sverige när de gått igenom ett flertal förundersökningar. Detta gjorde de med anledning av flera vittnesmål. Även om de inte funnit koppling till satanism eller djävulsdyrkan säger informationschefen vid rikspolisens att de ändå kommer hålla ögonen öppna i fortsättningen.

Man hittar artikeln *Drömtåget anklagas för satanism* (DN 1991) under kategorierna *kultur, kritik mot satanism, djävulsdyrkan* och *kyrka*. Denna artikel handlar om protester mot det så kallade Drömtåget (ett slags interaktiv teater riktad till skolungdomar, producerad av den statliga myndigheten Riksutställningar) som kommer från präster inom Svenska kyrkan liksom från företrädare från olika samfund. Dessa menar att de ser tydliga uttryck för ockultism och djävulsdyrkan i Drömtåget som inte är förenliga med de erkända religionerna, vilket ska erbjuda tusentals högstadiel elever. Budskapet är att människans insatser behövs för att rädda vår värld. Detta anses stå i strid med de stora religionerna som alla förlitar sig på en Gud. Under resans gång använder sig Drömtåget av flera symboler, bland annat ”djavulsstjärnan” som enligt de religiösa representanterna står för New Age-rörelsen.

Man hittar artikeln *Nu törs djävulsdyrkarna visa upp sig i dagsljuset* (Expressen 1992) under kategorierna *djävulsdyrkan/djävulsdyrkare* och *kristendom*. I artikeln skrivs det att fler svenskar öppet erkänner sin satanism idag. En gymnasielärare och amatörforskare inom ockultism, Håkan Arlebrand, talar om ett trendbrott och menar att anhängarna tidigare gömde sig mer i slutna sällskap men att fler satanister nu går ut offentligt. Satanismen beskrivs i artikeln som en proteströrelse mot kristendomen.

Man hittar artikeln *Satanister svartlistade efter dop* (DN 1995) under kategorin *kultur*. Artikeln handlar om ett satanistiskt barndop som skedde i Kristinehovs malmgård i Stockholm. Ett barn döptes till ”Hebreisk hornprydd djävul.” Sällskapet som genomförde dopet hette Dragon Rouge, en ”mörkmagisk” orden. De hyrde då en lokal för detta dop och det skrivs i artikeln att endast nynazistiska grupperingar inte är välkomna i lokalen men att nu Dragon Rouge också är uppe på svarta listan.

Man hittar artikeln *17-åriga satanister åtalas för förstörelse* (Expressen 1997) under kategorierna *brott*, *satanistiska ritualer* och *djävulsdyrkan/djävulsdyrkare*. Artikeln inleds med orden “blodsdrickande, ockulta riter och gravskändning.” I artiklarna står det att ungdomarna ingår i “satanistsekten”. Dessa ungdomar har förstört på kyrkogårdar runt om i Uppsala genom att förstöra och välta gravar och måla satanistiska symboler.

Man hittar artikeln *Hårda straff för satanister* (SvD 1998) under kategorin *brott*. Artikeln handlar om det fall då två satanister mördade en person som var homosexuell. I artikeln gör de dessa till hela deras identitet då de endast kallar dem för satanister och offret för homosexuell.

Man hittar artikeln *Satanistattack mot frikyrkan* (Aftonbladet 1999) under kategorierna *brott*, *bibel* och *kyrka*. Två män som kallade sig för satanister anhölls misstänkta för misshandel, olaga hot och hets mot folkgrupp. De hade attackerat och hotat deltagare i en frikyrkoträff. En av männen hade tidigare varit med i frikyrkan Fristaden. Pastorn i församlingen påstår att männen kommer dit för att provocera.

6.1.2 2000-2020

Man hittar artikeln *Rockbandet brände kyrkor* (Aftonbladet 23 juni 2000) under kategorierna *brott*, *musik* och *kristendom*. Artikeln handlar om en kyrka från medeltiden som brändes ned i Jönköping. I bildtexten i artikeln står det “PROTEST MOT KRISTENDOMEN”, vilket sedan förklaras vara vad åklagaren tror är motivet till branden trots att två av de misstänkta förnekar att de är satanister. Däremot hittade polisen satanistiskt klotter och de som är misstänkta för branden är alla fyra medlemmar i ett black metal-band. Åklagaren säger även att det är en fråga som kommer att diskuteras närmare under huvudförhandlingen.

Man hittar artikeln *Programmerare, småbarnspappa - och satanist* (Expressen 2 augusti 2000) under kategorierna *brott*, *kristna representanter* och *satanistiskt perspektiv*. Artikeln skrivs delvis ur en satanists perspektiv som är vice ordförande i Svenska satanistkyrkan i Uddevalla. Han menar att de påstådda satanistiska ritualerna eller brott som kopplas till satanister såsom att spika upp kattungar och bränna ner kyrkor endast görs av förvirrade tonårssatanister. Vidare menar han att det inte är sant att satanismen är en extrem religion. Han anser att det endast är djävulsdyrkare och sjuka människor som bytt ut gud mot djävulen som begår sådana brott. Detta är enligt honom tvärtemot allt vad satanism står för. Det ges i artikeln även utrymme till friförsamlingen Fristadens pastor. Han beskriver satanismen som en elitistisk tro som har ett förakt för svaghet och framhåller att kristna inte betar sig som satanister. Håkan och Johannes hade tidigare en relation då Johannes brukade komma till kyrkans kafé, men pastorn menar att det sedan dess urartade. Han berättar att ordföranden i Svenska satanistkyrkan som nu

sitter i fängelse begick misshandel mot någon i hans församling. Pastorn säger även att folk i Uddevalla är trötta på satanisterna men på grund av att de är rädda för dem så är det svårt att stå upp mot dem.

Man hittar artikeln *Satanister greps för kyrkobränd* (Expressen 31 mars 2000) under kategorierna *brott och musik* och *satanistiskt perspektiv*. Denna artikel handlar om samma kyrkobränd som den beskrivs i Aftonbladet 23 juni 2000. Här beskrivs det att åklagaren säger att motivet kan ha kopplingar till satanism, och att de har hittat texter till deras musik som kan styrka motivet till branden. Det står även att det hittades satanistiska tecken och symboler vid kyrkan. Dan Ahlberg, som anordnar konserter med bland annat black metal-band i Jönköping, säger att många texter handlar om att bränna kyrkor men att det mest är för att skapa uppmärksamhet och att musiken inte är farlig för samhället.

Man hittar artikeln *Satanister misstänks för kyrkobränder* (SvD 4 juni 2000) under kategorin *brott*. Denna artikel handlar om samma fall där personer misstänks för kyrkobränder. Det står att det kan ligga satanistiska motiv bakom flera av den senaste tidens angrepp mot kyrkor. Det står här mer om brotten än om gärningsmännen.

Man hittar artikeln *Satans musik. Det är först på senare år som rocken verkligen har blivit djävulsk*. (DN 8 april 2001) under kategorin *musik*. Denna artikel handlar främst om rockmusik i samband med satanismen. Författaren menar att när rocken föddes fanns traditionen redan där, att sjunga "Djävulens musik" och att man därför inte bör förvånas över att rocken redan från början anklagades för att vara "Djävulens musik". Han påstår även att man inte bör förneka att anklagelserna ofta haft en viss grund och att rockens historia till stor del handlar om effektsökande och lek med det förbjudna, sex, droger och satanism inkluderat.

Man hittar artikeln *Jehovas vittne* (Aftonbladet 31 oktober 2003) under kategorierna *brott*, *satanistiska ritualer* och *kristendom*. Denna artikel lägger stor vikt på faktumet att gärningsmannen var satanist och det nämns i texten liksom i rubriken att han hade en koppling till Jehovas vittnen. Det görs beskrivning av hans barndom och tonår där hans intresse för satanismen ökade och han började bete sig på ett sätt som hans omgivning reagerade på. Han blev i vuxen ålder inlagd på en psykiatrisk klinik på Arvika sjukhus år 2002. När han tar en promenad går han till ett daghem som ligger cirka 500 meter från kliniken och hugger då ihjäl femåriga Sabina.

Man hittar artikeln *Krigsretoriken skadar kvinnosaken* (SvD 19 maj 2005) under kategorierna *satanistiska ritualer* och *brott*. Denna artikel handlar om programmet Dokument på SVT där en grupp som beskrivs som radikalfeminister framfört konspirationsteorin att ett nätverk av män i ledande ställning (såsom jurister, poliser och näringslivsföreträdare) regelbundet ägnar sig åt satanistiska ritualer där kvinnor, barn och foster offras och utsätts för pedofila övergrepp. Kvinnor som är gravida eller för satanisternas räkning gjorts gravida, sövs ned och det ofödda barnet skärs ut för att direkt offras. Det finns däremot inga bevis som stödjer denna konspirationsteori.

Man hittar artikeln *Svensk pop öppnar pärlporten* (DN 18 februari 2007) under kategorierna *kultur, musik* och *kristendom*. Thomas Bossius forskar om religion och musik vid Göteborgs universitet och föreläser om kristen populärmusik, black metal och satanism. Han påstår att när det pratas om satanism och kyrkobränder blir inte folk upprörda då de säger att det är en del av populärkulturen. Men när det gäller kristen lovsång reagerar folk väldigt negativt och en intensiv diskussion om hjärntvätt uppstår.

Man hittar artikeln *Förlovade* (Expressen 29 januari 2012) under kategorin *brott*. Isakin Jonsson mördade Helle Christensen och mordet hade kannibalistiska inslag. Enligt Jonsson själv hade han inte satanistiska eller ockulta förtecken. Att detta nämns måste innebära att det funnits någon sorts misstanke om att ideologin var hans motiv till mordet. I artikeln ges även utrymme till hans flickvän och i samband med det står det att hon är intresserad av satanism men att hon inte vill kalla sig för satanist. På deras förlovningsringar finns ett pentagram.

Man hittar artikeln *'Satanister slog ner mig'* (Aftonbladet 27 april 2012) under kategorin *brott*. Denna artikel handlar om Per-Robin Gustafsson som misshandlades efter att ha följt med ett par hem på efterfest. Mannen bet honom i kinden och tog sedan stryptag. Det står att Gustafsson tror att han utsattes för en satanistisk ritual, och han beskriver paret som "svartrockare".

Man hittar artikeln *"Watain är en fiende till skapelsen"* (DN 21 augusti 2013) under kategorin *musik*. Denna artikel handlar om det svenska black metalbandet Watain. Bandet återkommer ständigt till döden som tema. Sångaren i bandet säger att energierna som bandet är uppbyggt på kommer från en plats där inga lagar råder. En plats som de kristna refererar till som helvetet. Deras övertygelse grundar sig på bakvända, samhällsfientliga och människofientliga ideal.

Man hittar artikeln *Halvvägs till helvetet* (SvD 8 november 2015) under kategorierna *kristendom, kristna representanter, bibel, ondska* och *musik*. Det står i artikeln att det svenska rockbandet Ghost som artikeln handlar om åkallar mörkrets makter och de gör det med en sorts omvänd kristen förkunnelse. En av deras musikvideor analyseras av kyrkoherden Jakob Tronet, som drar kopplingar mellan videon och kristendomen såsom referenser till nattvarden. Han kritiserar även kyrkan för den brist på utrymme som getts till att tala om ondska och Satan, och menar att människor vänt sig någon annanstans för att få den upplevelsen.

Man hittar artikeln *'Djävulen är vår vän, monstren är våra polare'* (Aftonbladet 15 april 2016) under kategorierna *musik* och *satanistiskt perspektiv*. Denna artikel handlar om bandet Ghosts ledare. Hans syn på religion är att högre väsen ofta har ställt till det mycket för mänskligheten vilket gör idén med satanism intressant för honom.

Man hittar artikeln *Josef, 36, mördades av av satanister för att han var homosexuell* (Expressen 30 december 2018) under kategorin *brott*. Denna artikel handlar om samma fall som jag tagit upp i tidigare artiklar. I artikeln refereras gärningsmännen till som "satanisterna".

Man hittar artikeln *Fredrik Strage: De nya satanisterna har blivit gränslöst mesiga* (DN 14 december 2018) under kategorin *kritik mot satanism*. Detta är en krönika där det argumenteras att det Satanistiska samfundet har en bortkommen tolkning av satanismen. Samfundet reagerade på en artikel som publicerades som relaterades till demoner, vilket de blev kränkta av. De uttryckte då att artikeln var problematisk och stigmatiserar satanismen än mer då de kopplas till ondska. Deras uttalande fick reaktioner och det sades då bland annat att "Satanismen som inte är ond är töntig." Strage menar att hela grejen är väl att Satan är ond såsom Gud är god. Han framställer samfundet som lättkränkta och menar att de kidnappar satanismen från de som tror på LaVeys "gör vad du vill"-filosofi.

Man hittar artikeln *Opeth. Hes metal mer mysig än läskig* (SvD 15 januari 2020) under kategorin *musik*. Artikeln handlar om det svenska rockbandet Opeth. Bandet sjunger dödsmetall med growlsång, och det beskrivs i artikeln att detta sätt att sjunga kan signalera fara och satanism, men att Opeth inte är ett läskigt band.

6.2 Kvalitativ analys av nyhetsartiklar

I denna sektion analyseras nyhetsartiklarna kvalitativt i relation till studiens teoretiska bakgrund. Analysen delas upp på så sätt att nyhetsartiklarna mellan 1980–1999 analyseras först, och den senare delen av analysen består av nyhetsartiklarna från 2000–2020. Detta för att kunna besvara forskningsfrågorna som berör den förändring av framställningen av satanism i dags- och kvällspress över det valda årsspannet i relation till sekulariseringsprocessen i Sverige.

När det skrivs om djävulsdyrkan och djävulsdyrkare i nyhetsartiklarna mellan 1980–1999 delas satanismen inte upp i olika former och varianter, snarare används orden svepande i negativt syfte och ofta kopplat till brott och droger. Man använder då ordet djävulsdyrkare i stället för satanister i artiklar där satanister begått brott som kopplas till kyrkobränder eller vandalisering av gravar. Detta tema skrivs även ofta i samband med påstådda satanistiska ritualer som omfattar blod och offer, och kritik mot satanismen som då kommer från kristna representanter såsom präster och jämförs med kristendomen och kyrkan där dessa då framställs som det positiva och goda i kontrast till satanismen som associeras med ondska. I artikeln *Fastnade i djävulsdyrkan då hon besökte diskoteket* (Expressen 1980) refererar man till satanister enbart med ordet djävulsdyrkare. En kyrkominister kritiserar rörelsen och driver en kyrklig utredning om djävulsdyrkan. Han påstår att en flicka som besökte honom började umgås med personer som dyrkade Satan och därmed hamnade i en värld fylld av ondska och som i stället för

nattvard blandade en djävulsdryck. Även i artikeln *Mordbrand i moderat partilokal* (Aftonbladet 2 april 1985) refereras satanister till som djävulsdyrkare och tar upp satanistiska ritualer och kännetecken såsom att dyrka djävulen, skända allt som har med gud att göra måla satanistiska symboler på platser de vandaliserat. I artikeln *Hårda straff för satanister* (SvD 1998) där två satanister mördade en person som var homosexuell görs gärningsmännens identiteter till enbart satanister, och refereras i artikeln endast till som just det.

I artiklar som berör kultur såsom julkalendern som kritiserades i *Julkalendern en attack på Jesus* (Aftonbladet 1985) och *Folkstormen mot TV:s julkalender* (DN 1987) återfinns man kristendomen och temats underkategorier. Det ges då utrymme till kristna representanter från frikyrkor och Svenska kyrkan i artikeln som då kritiserat julkalendern och menar att den propagerar satanismen, lockar barn till djävulsdyrkan och att den går emot det kristna. I Aftonbladets artikel kallar en biskop julkalendern för hednisk och uppmanar samtidigt föräldrar att be med sina barn istället. Det skrivs liknande i artikeln *Drömtåget anklagas för satanism* (DN 1991) där Drömtåget kritiseras av präster inom Svenska kyrkan och andra företrädare från olika samfund. Dessa menar då att de ser tydliga uttryck för djävulsdyrkan i Drömtåget och att dess budskap att människans insatser behövs för att rädda världen står i strid med de religioner som alla förlitar sig på en Gud.

När det skrivs om musik skrivs det flera gånger i samband med brott och droger men kopplas även till kristendom och temat *satanistiskt perspektiv*. När det skrivs i relation till det senare temat är det hårdrocksband och produktionschefer som representerar det satanistiska perspektivet. I artikeln *Ett sätt att klara den egna rädslan* (SvD 1984) påstår en produktionschef att relationen mellan hårdrock och satanism är ytlig. I artikeln *Polis vill stoppa Stones konserten* (Aftonbladet 1990) ges utrymme till en polisman som vill rädda svenska ungdomar från i detta fall rockbandet Rolling Stones som han menar associeras med tunga droger och satanism. Han menar att han stöter på ungdomar som blir påverkade negativt av artister och deras musik.

Mellan år 2000–2020 återfinns man inte två teman längre, nämligen *droger* och *hedendom*. Det dominerande temat mellan dessa årtal är *brott* men även *kristendom* med temats underkategorier inkluderat. När det skrivs om brott skrivs det främst i samband med *kristendom*, *musik* och *satanistiskt perspektiv*. I artikeln *Satanister misstänks för kyrkobränder* (SvD 4 juni 2000) påträffas däremot enbart temat "brott" och handlar då om ett fall där ett antal personer misstänks för kyrkobränder, och att det kan ligga satanistiska motiv bakom flera av den senaste tidens attacker mot kyrkor. Fokus läggs i denna artikel på brotten snarare än på den ideologiska bakgrunden till gärningsmännen. I artikeln *Rockbandet brände kyrkor*" (Aftonbladet 23 juni 2000) återfinns man *brott*, *musik* och *kristendom*. Brottet i fråga är en kyrkobränd där bildtexten lyder "PROTEST MOT KRISTENDOMEN" vilket i artikeln förklaras som det motiv åklagaren tror ligger bakom brottet då polisen hittat satanistiskt klotter vid den nedbrända

kyrkan. Temat musik kopplas på så sätt att de misstänkta personerna är medlemmar i ett black metal band. Ett annat brott som kopplas till *musik* och även *satanistiskt perspektiv* är i artikeln *Satanister greps för kyrkbrand* (Expressen 31 mars 2000) där åklagaren påstår att motivet kan ha kopplingar till satanism och att det hittats texter till de misstänkta musik som kan styrka motivet. Det satanistiska perspektivet representeras av Dan Ahlberg som anordnat konserter med bland annat black metal-band och menar att många texter handlar om att bränna kyrkor men att det handlar om att skapa uppmärksamhet och att musiken inte är farlig för samhället. I *Programmerare, småbarnspappa - och satanist* (Expressen 2 augusti 2000) påträffas *brott, kristna representanter, djävulsdyrkan/djävulsdyrkare* och *satanistiskt perspektiv*. Här påstår vice ordförande i Svenska satanistkyrkan i Uddevalla att brott som kopplas till satanister såsom att spika upp kattungar och bränna ner kyrkor endast görs av förvirrade tonårssatanister och djävulsdyrkare. En pastor i frikyrkoförsamlingen Fristaden säger att kristna inte betar sig som satanister som enligt honom har en elitistisk tro med ett förakt för de som är svaga. Det brott som beskrivs i artikeln är en misshandel av Svenska satanistkyrkans ordförande som sitter i fängelse, där offret var en person i pastorns församling. En artikel som handlar om brott och koppling till kristendom och satanistiska ritualer är *Jehovas vittne* (Aftonbladet 31 oktober 2003). Denna artikel lägger stor vikt vid att gärningsmannen i fråga var satanist, och som rubriken lyder skrivs det om att han tidigare innan det var ett Jehovas vittne. Det skrivs om hans bakgrund som ledde upp till att han blev satanist, där han som barn gjorde sadistiska handlingar och med tiden hängde uppochnervända kors runt halsen och uttryckte sig "satanistiskt" rent estetiskt. Det beskrivs att hans umgängeskrets i sena tonår bestod av satanister och det ryktade sig om att de välte gravstenar, spikade upp kattungar och skadade hästar för att dricka deras blod. År 2002 togs han in på en psykiatrisk klinik då han beskrivs som farlig för sig själv och sin omgivning. Några månader senare bedöms han vara frisk nog för frivillig vård, och det är under den tiden som han tar en promenad till ett daghem där han knivhugger en femårig flicka till döds. I denna artikel läggs det knappt något fokus på brottet, utan i princip all text går åt att beskriva hans satanistiska bakgrund.

Vad gäller teman *musik* och *kultur* skrivs de i samband med teman kristendom och *satanistiskt perspektiv* men de återfinns även som ensamma teman i vissa artiklar. I *Satans musik. Det är först på senare år som rocken verkligen har blivit djävulsk*. (DN 8 april 2001) återfinns enbart temat *musik*. Artikeln handlar främst om rockmusik i relation till satanismen. Författaren skriver då att när rocken uppstod fanns redan traditionen om att sjunga "djävulens musik" och av den anledningen bör man inte förvånas över att genren från början anklagades för att vara just "djävulens musik." Han påstår även att man inte bör förneka att anklagelserna ofta haft en viss grund och att rockens historia till stor del handlar om effektsökande och lek med det förbjudna, sex, droger och satanism inkluderat. *Svensk pop öppnar pärlporten* (DN 18 februari 2007) är en artikel som innehåller teman *kultur, musik* och *kristendom*.

Forskaren Thomas Bossius studerar religion och musik och argumenterar att när människor pratar om satanism och kyrkobränder i relation till musik blir inte människor upprörda då de säger att det är en del av populärkulturen. Å andra sidan när han på en lektion spelar musik med kristen lovsång reagerar folk negativt och det startas intensiva diskussioner om bland annat hjärntvätt. Han menar även att detta motstånd inte förekommer inom andra konstformer såsom litteratur, och att det då anses vara intressant snarare än stigmatiserande att behandla kristendomen och dess symboler. Artikeln "*Watain är en fiende till skapelsen*" (DN 21 augusti 2013) under kategorierna *musik* och *satanistiskt perspektiv* handlar om det svenska black metal bandet Watain som ständigt återkommer till döden som tema. Här ges utrymme till bandets ledare som berättar att energierna som bandet är uppbyggt på kommer från en plats där det inte råder några lagar, vilket är en plats som han menar att kristna refererar till som helvetet. Han menar att bandets övertygelse grundar sig på bakvända samhällsfientliga och människofientliga ideal. En artikel med temat musik som även inkluderar huvudkategorin *kristendom* med samtliga underkategorier och *ondska* är *Halvvägs till helvetet* (SvD 8 november 2015). Denna artikel handlar om det svenska rockbandet Ghost som håller ockulta mässor och sjunger om att tillbe djävulen. Det som betonas i artikeln är att bandet åkallar mörkrets makter genom att använda en omvänd kristen förkunnelse. En av bandets musikvideor analyseras av kyrkoherden Jakob Tronet som menar att videon verkar vara inspirerad av satanism, åkallande av bibliska namn, demoner och att det görs en referens till nattvarden i videon. Det görs även en analys av bandets låt "Ritual" där bandet gör en inverterad Herrens bön och gör den till en bön till djävulen. Tronet kritiserar vidare kyrkans brist på utrymme av ondska. Han menar att Satan är en högst biblisk figur men trots det är den i princip osynlig i dagens kyrka. Han menar även att då präster inte talar om ondska så kommer någon annan göra och syftar då troligtvis på personer som de som utgör bandet Ghost. Tronet menar alltså att om kyrkan inte ger utrymme för gott och ont så finns det en möjlighet att människor vänder sig någon annanstans för att få den upplevelsen.

Temat *kritik mot satanism* återfinns i en av artiklarna och är *Fredrik Strage: De nya satanisterna har blivit gränslöst mesiga* (DN 14 december 2018). Detta är en krönika som kritiserar Satanistiska samfundet för att vara "töntiga" och ha en tafatt tolkning av ideologin. Dessa argument och åsikter utgår från ett inlägg de skrivit där de kritiserar en artikel som tidningen ETC publicerade som de ansåg stigmatiserar satanismen då de drar paralleller mellan rörelsen och ondska. Strage menar då att flera ockult intresserade som läste Satanistiska samfundets inlägg ifrågasatte det med att hela grejen med Satan och satanism genom att påpeka att Satan är ond och att satanism som inte är ond är töntig. Strage menar att samfundets reaktion på artikeln tyder på att de är lättkränkta och att de hade gjort de gamla satanisterna vansinniga då de kidnappar LaVeys "gör vad du vill"-filosofi.

För att kunna beskriva förändringen i framställningen av satanism mellan 1980–2020 görs en jämförelse mellan hur de olika teman används i artiklarna och i vilket syfte. I artiklarna från 1980–1999

kan man se att *djävulsdyrkan/djävulsdyrkare* används i majoriteten av artiklarna i negativt syfte och framställer satanism på så sätt negativt. Temat återkommer dessutom i sju artiklar jämförelsevis med åren 2000–2020 där det endast förekommer en gång och då i sammanhanget då en satanist själv använder ordet som beteckning för satanister som begår kyrk relaterade brott. Bortsett från att det skrivs om brott i relation till djävulsdyrkan mellan 1980–1999, är *satanistiska ritualer, droger* och *kristendom* återkommande teman som förekommer i de artiklarna. Detta framkommer inte i artiklarna mellan 2000–2020 där brott oftast skrivs i samband med musik, i synnerhet hårdrocks- och black metal-band. Även under 1980–1999 skrevs det om musik i relation till brott, men även om droger, vilket är ett tema som inte återfinns i artiklarna mellan 2000–2020. En förändring med temat musik är att det i de senare årtalen inkluderas fler satanistiska perspektiv, vilket endast påträffas i två artiklar under 1980–1999. Det skrivs om brott i sex artiklar mellan 1980–1999, och i nio artiklar 2000–2020, däremot har det skett en förändring i hur det skrivs om brottet och vilka kopplingar som valts att göra. Att det skrivs om brott i relation till satanism även efter år 2000 kan kopplas till fenomenet Satanic panic som fortfarande var aktuellt under denna tid.

Den typ av kritik mot satanismen som visar sig i den enda artikeln med detta tema mellan 2000–2020 skiljer sig från den som återfinns i det tidigare årsspannet som snarare framställer satanism som kontroversiell och emot det kristna och kommer dessutom från kristna representanter.

Huvudtemat *kristendom* och dess underkategorier återkommer både mellan 1980–1999 och 2000 och 2020, däremot skiljer sig artiklarnas innehåll och de teman de skrivs i samband med. I de artiklar där det skrivs om kristna representanter är dessa försedda med kritiska röster där de anklagar kulturen såsom julkalendern och Drömtåget. I de artiklar det skrivs om brott mellan 1980–1999 återfinns teman *kristendom* och dess underkategori *kyrka* då brotten i de flesta fall gäller kyrkobränder, eller vandalisering av kyrkor och kyrkogårdar. Det nämns då att motiven bakom dessa är en protest mot kristendomen eller på något sätt vill provocera kristna personer. Detta förekommer i en artikel från år 2000. Resterande år fram till år 2020 nämns kristendomen och dess underkategorier sammanlagt i två artiklar. Under 1980–1999 nämns dessa i sju artiklar.

Förändringen av framställningen av satanismen från 1980-talet fram till år 2020 kan kopplas till medialisering av religion då medialiseringen interagerar med de utvecklingar som skett inom religion såsom sekularisering (Hjarvard, 2012: 26). Media har alltså inte ändrat varken kristendomen som dominerade Sverige eller satanismen, utan den har skapat ett nytt socialt tillstånd då makten vad gäller definierande och utövande av religion har förändrats. Detta visar sig genom min analys och har varit möjligt då dags- och kvällspressen jag valt efter år 2000 blivit icke-konfessionell. Förändringen av hur satanism framställs i dessa nyhetsartiklar visar kyrkans minskande förmåga att kontrollera den offentliga representationen av religion, och i detta fall satanism (Hjarvard, 2012: 27). Efter år 2000 minskas antalet

gångar kristendomen nämns i artiklarna i samband med satanismen, men även när kristendomen och teman såsom *kristna representanter* inkluderas i nyhetsartiklarna görs det inte i samband med teman såsom *brott* och *kritik mot satanism* i lika stor utsträckning. Detta tyder på att den funktion Svenska kyrkan tidigare hade har förändrats och att Svenska kyrkan även har förlorat sitt inflytande över samhället (Thurfjell, 2019: 31). Sekulariseringen i Sverige har i sin tur gett rum för medialisering av religion att förändra betydelsen av religiösa föreställningar i sekulära samhällen, vilket kan observeras i den förändring som beskrivs i analysen. Faktum att det i artiklarna från 2000–2020 inkluderas fler satanistiska perspektiv, ges mer utrymme för musiken (ofta på ett mer positivt sätt) och när det skrivs om satanistiska ritualer, görs det inte i samband med kyrkan eller kristna representanter som endast talar om satanistiska ritualer i samband med droger, offer och ett kritiserande av rörelsen. I de artiklar mellan 2000–2020 som berör satanistiska ritualer görs det i samband med kritik mot en konspirationsteori och i en annan artikel för att beskriva en mördares relation till satanismen från hans barndom till vuxen ålder. Även om alla kategorier påträffas i artiklarna mellan 2000–2020 förutom *hedendom* och *droger* återkommer de inte på samma sätt eller i samband med andra teman som i det tidigare årsspannet vilket tyder på en mer icke-konfessionell media som inte längre alls lika påtagligt påverkas av protestantismen, eller ger kristna företrädare utrymme att uttolka vad satanism är. Att temat *kristendom* och dess underkategorier påträffas i artiklar efter år 2000 kan bero på den religiösa auktoritet som Hjarvard menar existerar i olika utsträckning i Norden och dess position i den offentliga sfären av media. Vidare redogör Hjarvard att tidningsartiklar i Sverige kan framställa kristendomen som en naturlig del av den offentliga sfären. Detta innebär att trots sekulariseringen i Sverige kan kristendomen fortfarande utöva en slags kulturell auktoritet på grund av sitt historiska arv, däremot endast inom de normer som råder i ett sekulärt modernt samhälle (Hjarvard, 2012: 33). Detta kan alltså förklara varför kristendomen nämns i artiklarna och förändringen i hur satanismen framställs i relation till kristendomen eller kyrkan.

Tabell 3 läroböcker

Kategorier	Läromedel	Årtal
Brott	2 av 8	1998 2000
Djävulsdyrkan/djävulsdyrkare	4 av 8	1998 2000 2007 2013

Ondska	2 av 8	1998 2007
Kristendom	3 av 8	1998 2000 2013
Kristna representanter (präster etc.)		
Kyrka	2 av 8	1998 2000
Hedendom	1 av 8	1998
Musik	1 av 8	2013
Kultur	1 av 8	2013
Kritik mot satanism	2 av 8	1998 2000
Satanistiska ritualer	2 av 8	1998 2013
Inget	4 av 8	1980 1983 1993 2015

6.3 Kvalitativ analys av läroböcker

Denna sektion behandlar de religionskunskapsläroböcker jag valt. Jag valde två böcker från varje decennium från 1980–2020. Satanismen nämndes inte i böckerna från 1980-talet, vilka var *Vägar och livsmål* av Rudolf Johannesson och Martin Gidlund (1980) och *Liv Människa Mening* av Egon Andersson, Arne Löwgren och Anders Törnvall (1983). Resterande böcker som inte innehöll något om satanism är *Tro i tid och rum* av Arne Löwgren, No Ahlgren och Lars Rydberg (1993) och *En människa, tusen världar* av Robert Tuveson (2015).

Livets kurs stora boken (1998) hittar man under kategorierna *djävulsdyrkan/djävulsdyrkare*, *kritik mot satanism* och *ondska*. *Religion och sånt* (2000) hittar man under kategorierna *brott*, *djävulsdyrkan/djävulsdyrkare*, *kristendom* och *kritik mot satanism*. *Religion och livet* (2007) hittar man under *djävulsdyrkan/djävulsdyrkare* och *ondska*. *Under samma himmel* (2013) hittar man under *djävulsdyrkan/djävulsdyrkare*, *kristendom*, *musik* och *kultur*.

Under 1990-talet hittade jag endast en bok som skrev om satanismen, vilket var *Livets kurs: Stora boken* av Ola Björnin (1998). I denna bok finns det ingen sektion tillägnad satanismen, utan jag fick titta efter ordet satanism i bokens register. Jag hamnade då på rubriken "Vid gränsen mellan gott och ont" (Björnin, 1998: 276). I detta avsnitt skrivs om gränsen mellan magi och en mer "svart" inriktning och satanism och djävulsdyrkan, och det påstås i boken att gränsen är oklar. Det beskrivs då en gemensam nämnare mellan dessa, vilket påstås vara att man medvetet försöker styra onda krafter med särskilda ritualer och tekniker (Björnin, 1998: 278). Vidare skrivs det om satanismen i relation till kristendomen och det påstås då att svarta mässor bygger på den kristna mässan, men att satanister då vänt allt bak och fram och upp och ner. Exempel som ges är att texten i svarta mässor läses baklänges och det som predikas är dödssynder snarare än dygder. Det uppochnedvända korset beskrivs som en symbol som ibland ackompanjerar vandaliseringar av gravar och kyrkor. Vidare skriver Björnin att detta kommer med en svårighet tankemässigt på så sätt att det utmanar bilden av vad som är gott och ont och nämner då sjukdom, våld och sexuella övergrepp som goda saker inom satanismen. I samband med temat *ondska* i sektionen ställs den satanistiska rörelsen i kontrast till terroriströrelser och andra grupperingar som utsätter samhället för rädsla. Björnin menar då att om man ska tala om gott och ont i helhet ska man inte endast tala om "de små grupper av satanister och djävulsdyrkare som välter gravstenar och förstör kristna byggnader." Han skapar en gemensam nämnare mellan dessa rörelser vilket han menar är "en människosyn som tillåter att man föraktar människor som inte har samma värderingar som man själv" (Björnin, 1998: s. 279).

Temat *ondska* och *kristna representanter* följs av en sektion som benämns "Mötet." Mötet är då med en ungdomspräst som heter Anders Bergkvist, som även anlitas som föredragshållare om satanism, djävulsdyrkan och nyandliga rörelser (Björnin, 1998: s. 280). Bergkvist kallar satanism för nyhedendom. Han talar om satanister i relation till kristendom på ett kritiskt sätt och menar att människor innan kristendomen hade kontakt med andar men att man nu är kritisk mot kyrkan och vänder korset upp och ner. Han påstår även att satanister och djävulsdyrkare, som han skiljer på, har en gemensam längtan efter makt. När de träffas tar Bergkvist fram en psalmbok och ber Björnin titta i den, och den är helt tom. Bergkvist säger då "Så där mycket vet många om den kristna traditionen i vår tid." Han säger att intresset för det satanistiska beror på att kyrkan gömmer döden för mycket. Vidare säger han att man bör

vara varsam när man talar med unga människor om deras tro då djävulsdyrkan kan bottna i uppror mot skolan och föräldrar (Björlin, 1998: s. 282).

I *Religion och sånt* av Börge Ring (2000) finner man text om satanismen under en egen underrubrik i sektionen om New Age. Man talar här om satanismen utifrån två former, där det finns de som dyrkar djävulen och de som ser Satan som en symbol för uppror.

Ring skriver sedan om satanismen i samband med massmedia och att rörelsen oftast då associeras med brott de begått, såsom gravstenar som välts på kyrkogårdar eller kyrkobränder. Djävulsdyrkare beskrivs på samma sätt som i *Livets kurs: Stora boken* där gott och ont, sant och falskt får en ny innebörd. Ring skriver även att "bland satanister finns kriminella och destruktiva, starkt nedbrytande inslag" (Ring, 2000: 130). Ring beskriver även det centrala inom satanismen, vilket är att anhängarna ska följa lagen att göra det de vill. Han sätter även satanismen i kontrast till kristendomen, islam och buddhismen på så sätt att han påpekar att satan inte är densamma inom satanismen som han är i de religionerna. Satan är inom satanismen inte en ond makt, snarare representerar han något positivt som hjälper en att stärka det egna jaget. Det står att de flesta tror på Satan som en symbol för det upproriska inom människan. I samband med att han tar upp den som påstås vara den moderna satanismens fader, Aleister Crowley, ifrågasätter han att Crowley skändade kristna symboler i mässor eftersom han inte tillbad Satan (Ring, 2000: 131).

En underrubrik i denna sektion är "Återkommande fiende - kristendom" där det står att kristendomen för satanismen är den stora fienden som ska hånas och förvrängas. Vidare skriver Ring att satanisternas svarta mässa är en parodi på den kristna nattvardsgudstjänsten, och att de inslag som förekommer i kyrkan omvänds i den svarta mässan (Ring, 2000: 133). Det står att satanister avslöjar det som enligt de felaktigt ses som heligt, vilket idag inte bara är kristendomen utan även psykiatri och österländsk mysticism (s. 134). I slutet av kapitlet står det ett flertal frågor som riktar sig till elever varav en är: "Tänk dig att du är förälder. Vilka av de satanistiska lagarna skulle du lära dina barn?" (Ring, 2000: 135).

I *Religion och livet* (2007) som även den är skriven av Börge Ring är "Satanism och andra proteströrelser" en underrubrik till rubriken "Ondska." Ondska är en av de sju utgångspunkterna som finns under varje kapitel i boken. Det finns text om satanismen under rubriken ondska, innan underrubriken om satanismen börjar. Det skrivs då om satanismen i kontrast till livsåskådningar generellt där satanismen bejaktar satan eller den mörka sidan av tillvaron, medan andra livsåskådningar strävar efter att motarbeta de onda krafterna (Ring, 2007: 68). Under "Satanism och andra proteströrelser" finns en liknande beskrivning av de två olika formerna av rörelsen som finns i föregående böcker, och att uppfattningarna kring Satan skiljer sig åt. Satanismen beskrivs här som en

samhällskritisk rörelse. Som i *Religion och sånt* skriver Ring att varken Satan eller Satans "funktion" är densamma som den i kristendomen, islam och buddhismen (Ring, 2007: 68).

I slutet av kapitlet finns frågor som är riktade till elever, vilka är: "Tror du att det finns människor som tillber Satan på allvar, inte bara för att det är >>häftigt<< och annorlunda? "Vilka bevis har du i så fall för det?" och "Varför kallar sig satanister för satanister när de inte är det?" (Ring, 2007: 69).

I *Under samma himmel* av Ola Björilin och Ulf Jämterud (2013) finner man satanismen i kapitlet "Rörelser med rötter i ockultism" där underrubriken är "Satanism." Här betecknas satanism som ett samlingsbegrepp som består av olika rörelser och inriktningar. Även här nämns kristendomen i samband med att beskriva satanismen som rörelse som omtolkat kristna symboler och riter och utför dem tvärtom traditionen. Bortsett från satanistiska symboler som beskrivits i föregående böcker, skrivs det även om påstådda djuroffer och samlag som ska förekomma under satanistiska mässor (Björilin & Jämterud, 2013: 408). Till skillnad från föregående läroböcker skrivs det i denna om satanism i samband med musik, hårdrock i synnerhet. Satanism och djävuldyrkan beskrivs då som ett ytligt uttryck som kan användas inom hårdrocksgupper utan att det ligger några djupare religiösa övertygelser bakom. Författarna menar även att satanistiska symboler används inom musiken för att väcka uppmärksamhet och locka publik (Björilin & Jämterud, 2013: 409). Det står även om Dragon Rouge som bildades i Stockholm år 1990. Dragon Rouge beskrivs som ett esoteriskt sällskap som intresserar sig för att utforska de dolda krafterna inom människorna. Inom Dragon Rouge använder man sig av symboler som förekommer inom satanism, men kallar sig inte satanistisk utan "mörkmagisk." Demoniska varelser som skildras i myt och religion ses som symboler för människans okända inre krafter och anses därför som potentiellt positiva. Rörelsen blev uppmärksam i media 1995 då de förrättade ett barndop som av andra benämndes som ett djävulsdop (ibid).

I de böcker jag valde från 1980-talet står det inget om satanismen, vilket tyder på hur stort inflytande protestantismen och Svenska kyrkan hade på samhället innan Sverige sekulariserades. De dominerande teman i den enda boken från 1990-talet *Livets kurs Stora boken* är *ondska, kristendom* och *kyrka*. Det skrivs om satanism i relation till kristendom och kyrka på så sätt att satanismens mäsas bygger på den kristna mässan men att allt är vänt bak och fram och upp och ner. Även det som är ont är bakvänt då det onda inom satanismen är det som egentligen är gott, och tvärtom. I samband med detta tema jämförs rörelsen med terroristgrupperingar och finner gemensamma nämnare mellan dessa såsom deras människosyn. I boken ges utrymme till en präst i Svenska kyrkan. När de träffas tar Bergkvist fram en psalmbok och ber Björilin titta i den, och den är helt tom. Bergkvist säger då "Så där mycket vet många om den kristna traditionen i vår tid." Han säger att intresset för det satanistiska beror på att kyrkan gömmer döden för mycket (Björilin, 1998: 276–282). Dominerande teman i böcker från 2000–

2009 är *kristendom* och *ondska*. Relationen mellan satanismen och kristendomen i *Religion och sånt* beskrivs negativt, mer specifikt som fiender och att inte satanisternas svarta mässa endast är en bakvänd kristen mässa utan att den snarare är en parodi av den (Ring, 2000: 133). I *Religion och livet* jämförs satanismen med andra livsåskådningar och dessa beskrivs som att de motarbetar onda krafter, medan satanismen bejakar dem (Ring 2007: 69). I den enda boken mellan 2010–2020 *Under samma himmel* är dominerande teman kultur, musik och satanistiska riter. I samband med musik står det att satanism eller djävulsdyrkan kan användas som uttryck inom hårdrocksgrupper utan någon religiös betydelse, enbart för uppmärksamhet (Björilin & Jämterud, 2013: 408–409)

Kristendom och *ondska* är alltså de teman som är dominerande i läroböckerna mellan 1990–2009. *Onska* nämns inte i boken från 2013, och i relation till kristendomen skrivs endast att satanismen är en rörelse som omtolkat kristna symboler och riter. Det som ändras är alltså att det inte läggs stor vikt på kristendomen i den senaste boken som det görs i de tidigare böckerna. Sverige hade en statskyrka fram till år 2000 då Svenska kyrkan hade inflytande över samhället. Kristendomen blev då efter år 2000 marginaliserad i samband med sekulariseringen. Sekulariseringen innebär däremot inte att man tror mindre, utan andra trosföreställningar som ofta fokuserar på jaget ökar (Thurfjell, 2019: 31–32) vilket har en direkt anknytning till satanismens framväxt. Det gavs utrymme till satanismen i *Livets kurs Stora boken* från 1998 men rörelsen stod inte under en egen rubrik såsom i resterande böcker, vilket kan kopplas till faktumet att Sverige inte ännu hade sekulariserats, då böckerna från år 2000 och framåt hade text om satanismen under en egen rubrik. Vidare har framställningen av satanismen i läroböckerna förändrats på så sätt att det inte stod om satanismen överhuvudtaget i böckerna från 1980. I boken från 1998 står det om satanismen till största del i relation till *ondska* och *kristendom* vilket visar att Sverige var kristet när boken var skriven, och det visar även den möjligtvis generella synen man hade på satanism. I boken från år 2000 återkommer inte temat *ondska* till samma grad, däremot finns det en tydlig koppling till kristendomen. I *Religion och livet* från 2007 återkommer *ondska* och *kristendom*. En tydlig förändring visade sig då jag läste *Under samma himmel* (2013) då kristendomen nämndes kort och det lades mer fokus på satanistiska riter och rörelsen i relation till musik. Framställningen av satanism i svenska religionskunskapsläroböcker har alltså förändrats på så sätt att det inte skrivs på ett entydigt kritiskt sätt om rörelsen och vikt läggs på satanismen som egen lära snarare än satanismen enbart i relation till kristendomen, *ondska* eller andra negativa faktorer. Denna förändring har skett med tiden och blir tydlig efter år 2000 då stat och kyrka separerades.

6.4 Jämförelse av nyhetsartiklar och läroböcker

En skillnad mellan texttyperna är att det i läroböckerna från 1980-talet inte stod något om satanismen, medan det fanns totalt 1197 nyhetsartiklar i de fyra dagstidningarna som berörde rörelsen vilket tabell 1 visar. Det som läroböckerna och nyhetsartiklarna har gemensamt är däremot att de har påverkats av den dåvarande dominerande protestantismen som rådde i landet, då även om det var ett stort material av nyhetsartiklar om satanismen, var de artiklar som är inkluderade i studiens material i stor del skrivna i anknytning till kristendom och med negativt laddat innehåll. I den enda bok från 1990-talet som det stod om satanism skrevs det främst om rörelsen i relation till *ondska*, *djävulsdyrkan/djävulsdyrkare*, *kristendom* och *kristna representanter*. Det ges här utrymme till en präst som föreläser om satanism och djävulsdyrkan och kallar dessa för nyhedendom. Prästen Bergkvist anser att intresset för satanismen beror på att kyrkan gömmer döden för mycket, vilket är en åsikt som delas av kyrkoherden Tronet och uttalas i en artikel som handlar om bandet Ghost som har låttexter där döden är ett återkommande tema. Jämförelsevis med läroboken från 1990-talet, läggs mycket fokus på brott i nyhetsartiklarna under dessa årtal vilket inte nämns i läroboken. I läroböckerna mellan 2000–2009 skrivs det främst om satanism i relation till *kristendom* och *ondska* och det dras då paralleller mellan satanism och ondska, samt att kristendomen ställs i kontrast till satanism och framställs som bättre. I läroboken från 2013 är dominerande teman *kultur* och *musik*, vilket är teman som inte påträffas i de andra läroböckerna. Att dessa teman förekommer på 2010-talet är ett samband som delvis förekommer i nyhetsartiklarna, vad gäller musik, där antal nyhetsartiklar om satanismen i relation till temat *musik* ökar efter 2000-talet. Ännu en skillnad mellan texttyperna är att temat *satanistiskt perspektiv* återkommer i ett flertal nyhetsartiklar, vilket inte påträffas överhuvudtaget i läroböckerna, utan det enda perspektiv som ges i läroböckerna är det från kristna representanter vilket sker i enbart en lärobok.

7. Resultat och slutsatser

Denna studie undersöker framställningen av satanism i svenska nyhetsartiklar och religionskunskapsböcker för gymnasieskolan mellan 1980–2020 och tillhandahåller därmed en historisk översikt i förändringen av framställningen. Materialet har analyserats med hjälp av en kvantitativ och kvalitativ innehållsanalys då materialet kategoriserats utefter teman vilka har presenterats i tabeller och sedan har materialets innehåll kvalitativt analyserat.

Framställningen av satanism i valda nyhetsartiklar har förändrats på så sätt att det mellan 1980–1999 skrevs om satanism på ett ogynnsamt sätt och rörelsen framställdes ur ett kristet perspektiv då kristna representanter kritiserade rörelsen och det togs upp påstådda satanistiska ritualer och brott

vilket kan relateras till den satanistiska ryktespaniken i Sverige. Temat *djävulsdyrkan/djävulsdyrkare* återfinns i totalt åtta artiklar, varav sju av dem är mellan 1980–1997, och i de artiklar temat förekommer görs det för att referera till satanister med ordet *djävulsdyrkare* eller för att förminska satanisters tro till en enhetlig rörelse som då skulle vara *djävulsdyrkan*. Mellan år 2000–2020 ges det mer utrymme till satanistiska perspektiv ofta i samband med musik vilket även det är ett tema som förekommer oftare efter år 2000. När det skrivs om brott skrivs det mer ofta än sällan om enbart brott än i relation till andra teman såsom *djävulsdyrkan/djävulsdyrkare* eller *satanistiska ritualer*.

Förändringen av framställningen av satanism i valda läroböcker visar sig på så sätt att det i läroböckerna från 1980-talet inte skrivs om satanism överhuvudtaget, och vad gäller 1990-talet står det om satanism i en av två valda läroböcker. I denna lärobok är dominerande teman *ondska* och *kristendom* och det dras då paralleller mellan dessa och satanismen. På samma sätt som i nyhetsartiklarna från 1980–1999 beskrivs satanismen här på ett ogynnsamt sätt och rörelsen framställs som avvikande. Till skillnad från nyhetsartiklarna återfinns detta sätt att framställa satanism fortlöpande i alla läroböcker förutom den från år 2013. I den läroboken läggs det mest vikt på satanismen i relation till temat *musik*.

De största skillnaderna i framställningen av satanism i de två texttyperna är att det i nyhetsartiklarna efter år 2000 inte dras samma sorts paralleller mellan satanism och ondska, samt att det ges mer utrymme till satanistiska perspektiv och mindre utrymme till kristna perspektiv än tidigare. Det går att observera en tydligare förändring i nyhetsartiklarna jämförelsevis med läroböckerna. Detta går naturligtvis att koppla till det faktum att materialet som bestod av läroböcker var mindre än det av nyhetsartiklar. Detta borde i sin tur analyseras i vidare forskning, där ett mer omfattande material kan undersökas – särskilt vad gäller läroböcker.

Genom analysen och de teman som identifierats i texttypernas innehåll kan slutsatsen att sekulariseringsprocessen i Sverige har påverkat förändringen i framställningen av satanism dras. Detta på så sätt att materialets innehåll vad gäller Svenska kyrkan och kristendomen har förändrats men även minskat. De förändringar i framställningen av satanism som visar sig i materialet och som har analyserats har påverkats av sekulariseringsprocessen och dessa förändringar visar på att Svenska kyrkans funktion har förändrats efter år 2000 och att den även har förlorat sitt inflytande över samhället, media inkluderat. Nyhetsmedian är mer icke-konfessionell vilket sekulariseringsprocessen har bidragit till, dessutom är denna institution inte lika präglad eller påverkad av protestantismen som den tidigare varit. Ett exempel på hur detta visar sig i nyhetsartiklarna är att det inte ges utrymme till kristna företrädare att uttala vad satanism är. Förändringarna som skett i texttyperna såsom att det inte skrivs på ett entydigt kritiskt sätt om satanism, att det efter sekulariseringen läggs vikt på satanism som egen lära snarare än satanismen enbart i relation till kristendom eller negativa faktorer blir mer tydlig efter år 2000, vilket tyder på att sekulariseringsprocessen har bidragit till dessa förändringar. Den offentliga

representationen av religion har genom sekulariseringsprocessen förändrats vilket reflekteras i både nyhetsartiklarna och läroböckerna i den historiska översikt som uppsatsen ger.

Referenslista

Primära källor

Källtexter

Axelsson, R.B. (1991). Drömtåget anklagas för satanism. *Dagens Nyheter*. 13 april.

Bakmann, D. (2020). Opeth. Hes metal mer mysig än läskig. *Svenska Dagbladet*. 15 januari.

Bauhn, P. (2005). Krigsretorikem skadar kvinnosaken. *Svenska Dagbladet*. 19 maj.

Björneblad, P. (2000). Rockbandet brände kyrkor. *Aftonbladet*. 23 juni.

Bylén, P. (2007). Svensk pop öppnar pärlporten. *Dagens Nyheter*. 18 februari.

Bäckman, M. (2018). Josef, 36, mördades av satanister för att han var homosexuell. *Expressen*. 30 december.

Elmerik, L. (2016). 'Djävulen är vår vän, monstren är våra polare'. *Aftonbladet*. 15 april.

Ennart, H. (1993). Bevis för satanism saknas. *Svenska Dagbladet*. 21 april.

Frankl, E. (1987). Jag blev bitter. *Expressen*. 24 juni.

Hansson, N. (2001). Satans musik. Det är först på senare år som rocken verkligen har blivit djävulsk. *Dagens Nyheter*. 8 april.

Hellberg, M. (2012). Förlovade. *Expressen*. 29 januari.

Jonasson, C. (1983). "Kyrkan har unik möjlighet i skärpt kamp mot droger". *Svenska Dagbladet*. 8 augusti.

Jönsson, C. (1998). Hårda straff för satanister. *Svenska Dagbladet*. 7 juli.

Jönsson, S.L. (2015). Halvvägs till helvetet. *Svenska Dagbladet*. 8 november.

Kriisa, L. (2000). Satanister greps för kyrkobränd. *Expressen*. 31 mars.

Lagerkrantz, D. (1992). Nu törs djävulsdyrkarna visa upp sig i dagsljuset. *Expressen*. 8 mars.

Lökvist, N. (1997). 17-åriga satanister åtalas för förstörelse. *Expressen*. 12 februari.

- Mordbrand i moderat partilokal. (1985). *Aftonbladet*. 8 april.
- Nordström, A. (2013). ”Watain är en fiende till skapelsen”. *Dagens Nyheter*. 21 augusti.
- Olofsson, S. (1980). Fastnade i djävulsdyrkan då hon besökte diskoteket. *Expressen*. 19 oktober.
- Olsson, L. (1999). Satanistattack mot frikyrkan. *Aftonbladet*. 1 mars.
- Oviström, D. (2000). Programmerare, småbarnspappa – och satanist. *Expressen*. 2 augusti.
- Rubin, A. (1989). ”Rituella mord i drogkultur”. *Dagens Nyheter*. 5 juni.
- Schön, B. (1985). ’Julkalendern en attack på Jesus’. *Aftonbladet*. 21 november.
- Sohlander, A. (2003). Jehovas vittne. *Aftonbladet*. 31 oktober.
- Strage, F. (2018). Fredrik Strage: De nya satanisterna har blivit gränslöst mesiga. *Dagens Nyheter*. 14 december.
- Stugart, M. (1995). Satanister svartlistade efter dop. *Dagens Nyheter*. 6 december.
- Trus, H. (2012). ’Satanister slog ner mig’. *Aftonbladet*. 27 april.
- TT. (2000). Satanister misstänks för kyrkobränder. *Svenska Dagbladet*. 4 juni.
- TT. (1987). Folkstormen mot Tv:s julkalender. *Dagens Nyheter*. 24 februari.
- Von Essen, E. (1990). Polis vill stoppa Stones konsert. *Aftonbladet*. 30 mars.
- Von Sydow, E. (1984). ”Ett sätt att klara den egna rädslan”. *Svenska Dagbladet*. 8 november.

Läroböcker

- Andersson, E., Löwgren, A. & Törnvall, A. (1983). *Liv, människa, mening*. Stockholm: Sanoma Utbildning.
- Björlin, O. (1998). *Livets kurs – Stora boken*. Stockholm: Bonnier Utbildning.
- Björlin, O. & Jämterud, U. (2013). *Under samma himmel : religionskunskap för gymnasieskolan*. Stockholm: Sanoma Utbildning.
- Börge Ring (2000). *Religion och sånt*. Stockholm: Liber.

Johannesson, R. & Gidlund, M. (1980). *Vägar och livsmål*. Stockholm: Verbum.

Löwgren, A., Ahlberg, B. and Ryberg, L. (1993). *Tro i tid och rum*. Malmö: Gleerup.

Ring, B. (2007). *Religion och livet*. Stockholm: Liber.

Tuveson, R. (2015). *En människa, tusen världar: religionskunskap I*. Malmö: Gleerups.

Sekundära källor

Badzinski, D.M., Woods Jr., R.H. & Nelson, C.M. (2022). "Content Analysis." I: S. Engler & M. Stausberg, (red.), *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*. London: Routledge, 180–193.

Boréus, K. & Bergström, G. (2018). *Textens mening och makt : metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Hjarvard, S. (2012). "Three Forms of Mediatized Religion. Changing the Public Face of Religion." I: S. Hjarvard & M. Lövheim, (red.), *Mediatization and religion: Nordic perspectives*. Göteborg: Nordicom, 21–44.

Hjelm, T., Bogdan, H., Dyrendal, A. & Petersen, J.A. (2009). "Nordic Satanism and Satanism Scares: The Dark Side of the Secular Welfare State." *Social Compass*, 56(4), 515–529.
<https://doi.org/10.1177/0037768609345972>.

Lied, L.I. (2012). "Religious Change and Popular Culture. With a Nod to the Mediatization of Religion Debate." I: S. Hjarvard & M. Lövheim, (red.), *Mediatization and religion: Nordic perspectives*. Göteborg: Nordicom, 182–202.

Lövheim, M. & Axelson, T. (2022). "Religion och medier." I: M. Lövheim & M. Nordin, (red.), *Sociologiska perspektiv på religion i Sverige*. Malmö: Gleerups, 155–176.

Lövheim, M. & Nordin, M. (2022). Inledning. I: M. Lövheim & M. Nordin, (red.), *Sociologiska perspektiv på religion i Sverige*. Malmö: Gleerups, 11–38.

Svanberg, I. & Westerlund, D. (2012). *Religion i Sverige*. Stockholm: Dialogos.

Thurfjell, D. (2019). *Det gudlösa folket: de postkristna svenskarna och religionen*. Stockholm: Norstedts.